

გიორგი სოსიაშვილი

ერეკლე II პოლიტიკური მოღვაწეობა და ქართულ-ოსური ურთიერთობის საკითხი

XVIII საუკუნე საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში განსაკუთრებული დრამატიზმით გამოირჩევა. მაჰმადიანური სახელწიფობის—ირანის და ოსმალეთის გარემოცვაში მყოფი ჩვენი ქვეყანა, დიდი გაჭირვების ფასად ანერხებდა არსებობის შენარჩუნებას. ქართლ-კახეთის სახელისუფლებო წრეები დაუცხრომელ ძიებაში იყვნენ, რათა დაუძლურებული ქვეყნისათვის ძლიერი მოკავშირე გამოეძებნათ და ქართული სახელმწიფოებრიობა მაჰმადიანური აგრესიისაგან გადაერჩინათ. ერეკლე-თეიმურაზის სახელმწიფოებრივ ხედვაში დიდი ადგილი ეკავა კავკასიის გაერთიანებას, ამაში უპირველეს ყოვლისა იგულისხმება სამხრეთ და ჩრდილოთ კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა შორის მჭიდრო ურთიერთობის დამყარება. საგარეო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერეკლე II ხშირად მიმართავდა ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ხალხებს, მათ შორის: ჩერქეზებს, ყაბარდოელებს, ოსებს.

კავკასიურ პოლიტიკაში ერეკლე II დიდ ყურადღებას აქცევდა ოსებთან ურთიერთობას. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ **ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსების საქართველოში ჩამოსახლება XVII საუკუნიდან დაიწყო**. კავკასიონის მთიანეთში შემოხიზნულმა ოსებმა, ჯერ კავკასიის პირიქითა მხარე--დვალეთი დაიკავეს, ხოლო შემდეგ შიდა ქართლის მთიანეთში იწყეს ჩამოსახლება. საქართველოს სამფო კარიც და ქართველი ფეოდალებიც თავდაპირველად დაინტერესებულნი იყვნენ მთაში მცხოვრები ოსების გაუკაცრიელებულ ქართული სოფლებში დამკვიდრებით. როგორც ჯ. გვასალია აღნიშნავს: „საქართველოში (შიდა ქართლში) ოსთა გადმოსახლებით გვიან შუასაუკუნეებში თვით მეფე-ფეოდალები იყვნენ დაინტერესებულნი. უცხო ეთნიკური ელემენტის ქართულ გარემოში დასახლება იმ დროისათვის იმდენად საშიში არ იყო ქართველი ეთნოსისათვის...“ (ჯ. გვასალია 1990:57). სამეფო ხელისუფლება გარკვეულ პრივილეგიებს ანიჭებდა იმ ქართველ ფეოდალებს, რომლებიც ოსების ჩამოსახლებას ხელს უწყობდნენ და ახალ მიწებს ითვისებდნენ. ამას ადასტურებს 1704 წელს შედგენილი ერთ-ერთი დოკუმენტი, რომელიც ქართლის მეფის შაჰყულიხანის მიერ არის გაცემული ფირან და ბორტი მაჩაბლებისადმი. საბუთი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმის შესახებ, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდა სამეფო კარი, „სახასო მთის ადგილების“ ათვისებას. აქ იგულისხმება ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსების და სხვა მთიელი ტომების ჩამოსახლება (სცსსა, ფონდი 1450:158). ჩამოსახლებული ოსები ფეოდალური გადასახადების თვალსაზრისით ადგილობრივ გლეხებთან შედარებით

გარკვეული შედეგებით სარგებლობდნენ. თუმცა, ისინი ძნელად ეგუებოდნენ ფეოდალური საზოგადოებაში ცხოვრებას. ოსების ბინადარ ცხოვრებაზე გადაყვანა, მათი სამეურნეო საქმიანობაში ჩაბმა რთული აღმოჩნდა. ერეკლე II და თეიმურაზ II მმართველობის პერიოდში ქსნის ხეობაში დასახლებულმა ოსებმა ურჩობა დაიწყეს. მათ გადასახადების გადახდაზე უარი განაცხადეს. სამეფო კარმა განდგომილი ოსების დასამორჩილებლად სადამსჯელო ღონისძიება გაატარა. ერეკლე II აჯანყებული ოსების წინააღმდეგ ლეკთა რაზმებიც გამოიყენა. ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი გადმოგვცემს: „უკუდგნენ ოსნი ერისთვისანი და დაუწყეს ცემა ზემო ქართლსა: გაგზავნა მეფემ ერეკლემ კაცი და დაიბარა ანწუხელნი, თებელნი და ყირაზელნი ლეკნი, რომელი მონებდეს კახს-ბატონს, აღასრულეს ბრძანება და მოვიდა ჯარი ლეკისა, დააყენეს ავჭალას, მისცეს ულუფა, მცირედთა ხანთა შინა გაატანეს ბელადათ მაჩაბელი და იესე ამილახორის შვილი და გაუსივს უკუმდგართ ოსთა, ააოხრეს ოსეთი და გარდვიდენ იმარეთს, საწერეთლოც წაახდინეს და მრავალი ტყვეც წამოასხეს...“ (პ. ორბელიანი 1854:388). ამის მიუხედავად, ოსები მაინც ეურჩებოდნენ სამეფო ხელისუფლებას. მალე, ქსნის ხეობელ ოსებს, არაგვის ხეობაში მცხოვრები ოსებიც შეუერთდნენ. პაპუნა ორბელიანის ცნობით ერეკლემ და თეიმურაზმა ოსების დასასჯელად ერთობლივი ლაშქრობა მოაწყვეს: „წაბძანდა კახი ბატონი კახეთის ჯარით, მიბძანდა ანანურს: ორთავ საერისთაოსნი დიად ავკაცობდნენ, არც ბეგარას აძლევდნენ და არც მოხელე შეუშვეს. ამათი წახდენა ინებეს. მოსწერა მამას წიგნი მეფემ ერეკლემ და დაიბარა, წაბძანდა მეფე თეიმურაზ ჯარითა ქართლისათა. მიბძანდა ვანათს, ორისავ გზები შეუტარეს, რომ მიმშველი აღარავინ ჰყვანდათ.“ (პ. ორბელიანი 1854:390). საბოლოოდ, ერეკლემ და თეიმურაზმა ოსები მორჩილებაში მოიყვანეს. მათ არა მარტო არაგვის საერისთაოში ჩამოსახლებული ოსები დასაჯეს, არამედ თერგის და თრუსოს ხეობაში მცხოვრები ოსების წინააღმდეგაც ილაშქრეს (პ. ორბელიანი 1854:390). ქსნის ხეობელი ოსები თეიმურაზ II პატარა ლიახვის ხეობის სოფ. ვანათში ეახლნენ და მორჩილება გამოუცხადეს (პ. ორბელიანი 1854:390). საისტორიო წყაროებიდან ნათლად ჩანს, რომ ჩამოსახლებული ოსები ადგილობრივ მოსახლეობას ავიწროებდნენ. 1774 წ. ოსებს ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე II მათ საგანგებოდ მიმართა: „ჩვენი ბრძანება არის, რომელნიც არაგუხედ დადებულნი ოსები ხართ ყველამ გაიგონეთ: თქვენი სიავკაცე ქართლში დიად გამრავლდა, რომ ქვეყანა გიჩივისთ.“ (ვ. ითონიშვილი 2002:232). ოსების ძალმომრეობა იმდენად გახშირდა, რომ ქართველი ფეოდალები მათ სამეფო ხელისუფლებასთან უჩიოდნენ და დახმარებას ითხოვდნენ. ამ მხრივ, საინტერესოა 1779 წელს შედგენილი ბარძიმ მაჩაბლის არზა, სადაც აღნიშნულია: „ღმერთმან თქვენი რისხვა მამცეს, თუ ასერა სამი წელიწადია მე იმათი ბეგარა მენახოს, უკუმდგარნი გახლავან. არავის ზოგავენ,

სვერი იმათ დააცლევინეს“ (ი. დოლიძე 1979:440). ადგილობრივ მოსახლეობაზე ოსთა გახშირებულ თავდასხმებს არაერთი სხვა წყაროც ადასტურებს. მაგ. ფრონეს ხეობაში არსებულ ს. აბისის ეკლესიის კარიბჭეზე ს. მაკალათიამ ამოიკითხა 1754 წლით დათარიღებული წარწერა, საიდანაც ჩანს, რომ ფრონეს ხეობის სოფლები ამ დროს ოსებისაგან იყო აოხრებული (ს. მაკალათია 1963:46).

„ოსიანობა“ კიდევ უფრო გახშირდა XVIII საუკუნის II ნახევარში. მარბიელი ოსები არამარტო ძარცვავდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, არამედ ატყვევებდნენ და ჩრდილოეთ კავკასიაში ჰყიდდნენ. 1783 წელს ერეკლე II პოტიომკინს წერდა: „მოგახსენებთ, ამას, რომ რაოდენნიმე აქეთის მთის ოსნი ჩვენს ქვეყნებში ქურდობენ, კაცებს ატყვევებენ და ჩერქეზში ჰყიდიან. ამისთვის ეს ქურთაულნი სტარიშინები, იმათი მცნობნი არიან. ამისათვის საიდუმლოდ ებრძანოს მოსდოგის კამენდანტს, რომ როდესაც ამათ ჩერქეზეთში ყოფნა აცნობონ, იმან რაოდენიმე კაცი გაატანოს და დაიჭირონ და იმათი დასჯა თქვენს ნებაზედ მოგვიხდია.“ (ი. დოლიძე 1979:440). ოსების თავდასხმების აღკვეთის მიზნით ერეკლე II სპეციალური ბრძანება გამოსცა, რომლის თანახმადაც მძარცველი ოსის მოკვლისათვის მდევრებს ყოველგვარი პასუხისმგებლობა ეხსნებოდათ: „ესეც მიბრძანებია, რაც ოსი ან ქურდობაზე მოკვდება, ან მიხდომაზე იმას სისხლი აღარ გაუჩნდებათ და არც მიეცემათ“ (მ. კეკელია 1991:1). აღსანიშნავია, რომ 1782 წლის განჩინებით ერეკლე II ქართველებსა და ოსებს შორის ქორწინების თვალსაზრისით გარკვეული შეზღუდვები დააწესა: „ქ. თუ რომელიმე ქრისტიანი კაცი ოსს ქალს მისცემს და დამოყურდება, იმას ჩვენს მუხანათობასავით მოვიკითხავთ და თუ ოსმა ქალი მოგცესთ, ის კი ითხოვეთ, მაგრამ უნდა კი მონათლოთ.“ (სს 1899:204). ქართლ-კახეთში გავცელებული „ოსიანობის“ მიუხედავად ამიერკავკასიაში მაჰმადიანური სახანოების დასამორჩილებლად ერეკლე და თეიმურაზი აქტიურად იყენებდნენ დაქირავებულ ოს მებრძოლებს. აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოყვანილ ოსებს, ფულადი ჯამაგირის გარდა სამეფო კარი სურსათ -- სანოვაგითაც ამარაგებდა. ამას ადასტურებს ერეკლე II წერილი რევაზ ამილახვრისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „თქვენი წიგნი მოგვივიდა, ოსებზე მოგეწერა: „პური ამბარდნიდამ გვიბძანებია, არაყი გორიდამ და ცხვარი და ძროხა ერისთავის გიორგიდამ...“ (გ. თოგოშვილი 1969:138). ერეკლე II ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებთან მოხერხებული დიპლომატიით მჭიდრო კავშირი დაამყარა. ქართლ-კახეთის კოალიციურ ჯარში, ქართველებთან, ჩერქეზებთან, ყაბარდოელებთან და ლეკებთან ერთად ხშირად ოსებიც იბრძოდნენ. 1752 წელს აჯი-ჩალაბის წინააღმდეგ ერეკლე II ჩრდილოეთ კავკასიიდან დამხმარე ძალები გადმოიყვანა. პაპუნა ორბელიანის ცნობით ერეკლემ ჩერქეზეთში ზურაბ ზედგინიძე გაგზავნა. ვიღრე

ჩერქეზებთან დაქირავებული ჯარის წამოყვანაზე მოლაპარაკება მიმდინარეობდა, ერეკლეს ოსთა მხედრობა შემოუერთდა (პ. ორბელიანი 1854:444). ამ ბრძოლაში აჯი-ჩალაბის წინააღმდეგ ერეკლეს კოალიციურმა ჯარმა გაიმარჯვა. ასეთივე დახმარება აღმოუჩინეს ქართველებს დაქირავებულმა ოსმა მეზობლებმა აზატ-ხანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ოსთა მხედრობას, პაპუნა ორბელიანის ცნობის თანახმად, მონაწილეობა მიუღია ნურსალ-ბევის წინააღმდეგაც. ერეკლეს წინასწარ დაუჭერია თადარიგი და როგორც პაპუნა ორბელიანი გადმოგვცემს: „გაგზავნეს მეფეთა კაცნი ჩერქეზში, აღუთქვეს მისაცემელი ფრიადი და დაიჭირეს ჯარი, ეგრეთვე ოსისა და მთის ჯარები“ (პ. ორბელიანი 1854:457). საინტერესოა, რომ ერეკლეს ჩრდილოეთ კავკასიის ქვეყნებთან სამხედრო--დიპლომატიური ურთიერთობის ჩამოყალიბების მიზნით რამდენიმე ადამიანი ჰყავდა გამოყოფილი. სავარაოდოდ, სწორედ ის დიპლომატები, ვისაც ოსებთან ჩერქეზებთან და სხვა ეთნოსის წარმომადგენლებთან დიდი ხნის ურთიერთობის გამოცდილება ჰქონდათ. ოსები მონაწილეობდნენ ომარ ხანის წინააღმდეგ ბრძოლაშიც (გ. თოგოშვილი 1969:151). ერეკლეს ლაშქარში დაქირავებული ოსი მეზობლების არსებობას ადასტურებს გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი. მას თავის ცნობაში მოხსენიებული ჰყავს ერეკლეს მიერ დაქირავებული 100 ოსი მეზობლი, რომლებიც 1771 წელს მეთაურთან ერთად ერეკლეს მიწვევით თბილისში წასულან (გ. გელაშვილი 1964:126-127). ომში გამოჩენილი მამაცობისათვის ერეკლე II ოს მეზობლებს მამულით ასაჩუქრებდა. მაგ. ასპინძის ომში დაღუპული ბოლათიყო ხეთაგურის მამას- დონჩიყო ხეთაგურს ერეკლემ მამული უბოძა (გ. თოგოშვილი 1969:148). დაქირავებული ოსი მეზობლებისათვის სამეფო ხელისუფლებას სპეციალური ჯამაგირი ჰქონდა დაწესებული. აჯი-ჩალაბის დამარცხების შემდეგ თავაურელ ოსებს ერეკლე II გასამრჯელო მოუთხოვიათ: „რაც უწინ ჩვენს ნათესავს ქართველი მეფისაგან ჯამაგირი გვქონდა, ის გაგვიჩინოსო“ ითხოვდნენ ოსი მეომრები (ს. ალიმბარაშვილი 2008: 213). თავაურელი ოსები ერეკლესთვის მნიშვნელოვან დამხმარე ძალას წარმოადგენდნენ, გარდა ამისა, ისინი დარიალის გზის მნიშვნელოვან მონაკვეთს აკონტროლებდნენ, რომლითაც ერეკლეს მიერ დაქირავებული მეზობლთა რაზმები სარგებლობდნენ, ეს გზა გამოიყენებოდა საქართველო --- ჩრდილო კავკასიის სავაჭრო ურთიერთობაში. თავაურელმა ოსებმა ეს კარგად იცოდნენ, ამიტომ ისინი ერეკლესგან მეტ გასამრჯელოს მოითხოვდნენ (გ. თოგოშვილი 1969:154-155). ერეკლე II ოსებს ლეკების წინააღმდეგ საბრძოლველად იყენებდა. დაქირავებული რაზმების გამოყვანასთან დაკავშირებით ოსებთან მოლაპარაკებებს ერეკლე II მითითებით მაჩაბლები აწარმოებდნენ. ამას ასახავს, 1785 წლის ერთი დოკუმენტი. ერეკლე II ფარსადან მაჩაბელს წერდა: „ქ. ბრწყინვალე თავადს მაჩაბელს, ხევსთავს ფარსადანს და ბადურაშვილს ბარძიმს

მრავალი მოკითხვა უამბეთ. მერე ყარაჯა ოსი გამოგვისტუმრებია და ოსეთში წიგნები მიგვიწერია, რომ ისინი მამაცობრივ გამოვიდნენ და თამარაშენს და იმ ადგილებში ორსაოდ კვირას დადგნენ, თუ ვინ იცის იმ ლეკის ჯარმა მანდეთკენ მოსვლა მოინდომონ, სროლა აუტეხონ და არ შემოუშვან, ჩვენც ყარაულები გვიყენია. ის ჯარი რომ ახალქალაქიდან აიყრება და ქართლისაკენ წამოვა, ჩვენც აქედამ რუსის ჯარით საჩქაროდ გამოუდგებით და მოგეშველებით. თუ ქრცხინვალის ხეობისკენ წამოვიდნენ, ჩვენც უკან გამოგყვებით, და თუ გორსა და ზეით მივიდნენ სადმე, ოსებსაც ჩვენ დავიბარებთ და ვილაშქრებთ და წყალობასაც დავმართებთ და თუ გორს ქვეით მივლენ სადმე, ოსებს იქ არ დავბატიყვებთ ლაშქრობას და არც გვინდა“ (ვ. ითონიშვილი 2002:199-200). **ერეკლე II ლაშქარში ქართული წყაროების მიხედვით ძირითადად თავაურელი და ქურთათელი ოსები იბრძოდნენ** (გ. თოგოშვილი 1969:147). სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დროს, ერეკლე II ოსური მხარისაგან მძევლებს ითხოვდა, რათა მათ მიმართ მეტი ნდობა ჰქონოდა (გ. თოგოშვილი 1969:147). ქართლ-კახეთის მჭიდრო ურთიერთობა ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებთან ერეკლე II გარდაცვალების შემდეგაც გაგრძელდა. რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ამბოხებული ერეკლე II მემკვიდრეები, თავაურელი და ქურთათელი ოსებს თავიანთ წერილებში, ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის ერთგულ სამსახურს შეახსენებდნენ და რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდებდნენ (გ. სოსიაშვილი 2001:122-128).

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ს. ალიმბარაშვილი 2008 - ს. ალიმბარაშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს თავდაცვითი სისტემა XVIII საუკუნის II ნახევარში, თბ., 2008;
- ჯ. გვასალია 1990 - ჯ. გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური საკითხი, თბ., 1990;
- გ. გელაშვილი 1964 - გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ვია გელაშვილი, ტ. II თბ., 1964;
- თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII ს.ს თბ., 1969;
- ვ. ითონიშვილი 2002 - ვ. ითონიშვილი, ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 2002;
- მ. კეკელია 1991 - მ. კეკელია, ერეკლე II განჩინებანი სამაჩაბლოში ბოროტმოქმედების აღსაკვეთად, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №25, 1991;

ს.მაკალათია ფრონეს ხეობა, თბ., 1963;
პ. ორბელიანი 1854 - პ. ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ქართლის ცხოვრება ტ. II დ. ჩუბინაშვილის რედ. სპბ., 1854;
სს 1899 - საქართველოს სიძველენი, ტ. I ტფ., 1899;
გ. სოსიაშვილი 2011 - გ. სოსიაშვილი, ქართულ-ოსური კოალიციის შექმნის ცდა რუსეთის წინააღმდეგ (XIX საუკუნის I მეოთხედი)გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, № 1, 2011;
ი. დოლიძე 1997 - ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII. თბ., 1979;
სცსსა ფონდი 1450 - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1450, დავთ. 26; საბ. 158;

Giorgi Sosiashvili

Political Life of Erekle II and the Question of the Georgian-Ossetian Relationship

XVIII century is significant with its dramatism in the Georgian political life. Our country being among Muslim states - Iran and Osmalia, hardly survived. The authority of Kartli and Kakheti did their best to find a strong ally and survive Georgian State system from Muslim aggression. In the State vision of Erekle and Teimuraz a great attention was paid to the unification of the Caucasus, here is meant that the population of the South and North Caucasus should have a close relationship. Erekle II was always supported by the population of the North Caucasus during the fights against foreign enemies including Kabardians and Ossetians. The Ossetians established in Kartli often used violence against the local population. The Court punished them many times. The Ossetians used to be Erekle II allies as well.